

Fra topografi og begivenheder til erhvervsliv og sociale forhold – Danske byhistorier 1967–1992

Ole Degn

Fortid og Nutid maj 1993, hefte 1, s. 59–72.

SLA's forskningsseminar i 1992 havde »Byhistorie« som tema. Ole Degn bidrog på seminaret med en oversigt over, hvordan man gennem de seneste 25 år har grebet det an at skrive byhistorier. Indlægget ligger til grund for denne artikel. Ole Degn viser, at der er en rig høst af stofmættede fremstillinger, men problemorientering og syntese har ofte haft svært ved at trænge gennem detailrigdommen. Som et supplement til artiklen bringes nogle større anmeldelser af byhistoriske værker i anmeldelsessektionen.

Ole Degn, f. 1937, dr.phil., arkivar ved Landsarkivet for Nørrejylland. Har bl.a. skrevet *Livet i Ribe i samtidiges optegnelser* (1971); *Rig og fattig i Ribe. Økonomiske og sociale forhold i Ribe-samfundet 1560–1660*, 1–2 (1981); *Håndværkets Kulturhistorie 2. Håndværket i fremgang. Perioden 1550–1700* (sammen med Inger Dübeck) (1983).

Byhistorier og lokalhistorie

Byhistorie har ligesom lokalhistorie ganske mange former. Det har været diskuteret meget, hvilken der er den rigtige. Jeg mener dog, at man her må se på byhistorien som på musikken: Der er mange former til hver deres formål, og det er meningsløst at diskutere, hvad der er den rigtige – når bortses fra, at der skal være tale om kvalitet. På et lokalhistorisk seminar sammenlignede jeg engang lokalhistorien med musikens former, som klassisk musik, jazz, folkemusik, rock, dansemusik, popmusik osv., der hver har deres publikum, ligesom byhistorie kan skrives for forskellige befolkningsgrupper, aldersgrupper, lokale grupper, uddannelsesniveauer osv. På samme måde som i musikken kan der endda være arbejder lavet til bestemte lejligheder, som eksempelvis jubilæer.¹

En norsk lokalhistoriker fandt det i forlængelse af denne tankegang natur-

ligt at tænke på den strengt videnskabelige afhandling som et kammermusikalsk værk, der kombinerer komplicerede strukturer med en gennemsigtig klarhed, men som måske ikke er umiddelbart tilgængelig for et stort publikum.² I et andet hjørne fandt han de små bidrag i årbøgerne, ikke mindst af traditionsstof, som kan sammenlignes med pilefløjtemelodier, uprætentiøse og uhyre enkle i formen, men umiskendeligt ægte og med et rigt indhold for den, som musikken taler til. Og efter samme tankegang mente han, at den bindstærke bygde- eller byhistorie måtte svare til det store, flersatsede orkesterværk, med brus af mange stemmer samtidig eller i rækkefølge eller i skiftende kombinationer, med flere temaer som introduceres og udvikles, stilles op imod hinanden og afløser hinanden, med konfliktfyldte passager, dramatik og uro, skiftende med roligere partier, og alligevel: Til trods for denne mangfoldighed har værket sit klare helhedspræg og er

gennemstrømmet af en grundlæggende idé, en overordnet, samlende tanke, som giver værket dets karakter.

Det er her de flersatsede orkesterværker, vi skal beskæftige os med, symfonierne, byhistorierne; ikke de mange delarbejder og bidrag eller brikker til byhistorier, hvor problemerne ikke er så store, når blot der er tale om velunderbygget kvalitet og relevante emner.³

Som genre er byhistorien, værket om en bys historie, gammel i Danmark, med de ældste eksempler vel i Christen Erichsens Viborg-historie fra 1727, Peder Terpagers Ribe-historie fra 1736, og Jens Aagaards Odense-historie fra 1737. Gennem tiden ser vi en betydelig udvikling, og efterhånden har de fleste danske byer fået en større byhistorie, flere endda adskillige.⁴

Byhistorier fra de sidste 25 år

Udvalget her er byhistorierne fra perioden 1967–1992.⁵ De er fundet gennem Dansk Bogfortegnelse, de byhistoriske bibliografier, som Dansk Komite for Byhistorie har udgivet siden 1971, og NEFA Nordens Nordisk bibliografi for folkelivsforskere.⁶ Mindre har ikke kunnet gøre det, for det er svært at holde bibliografier ajour og fuldstændige.

Ved gennemgangen fandt jeg fra perioden ud fra titler og undertitler frem til 45 værker, der tilsyneladende var byhistorier af den eftersøgte type. Men det gik for en del, som det gik med de ti små negerbørn: Flere faldt fra undervejs. Fem viste sig nærmest at være billedværker og altså ikke egentlige byhistorier. En var en avisartikelsamling. To var af mindre omfang og i indhold og udformning næsten brochureagtige. Fire falder i form og indhold udenfor, som oversigtsværker eller nærmest causerende. Og to siger selv i forordet, at de ikke er byens historie. Tilbage bliver 31, der står som egentlige byhistorier, flere ganske omfangsrige, enkelte mindre,

alle dækkende et større tidsrum, mindst henimod et århundrede, idet flere dækker hele tidsforløbet fra istiden eller oldtiden og frem til vores tid.

Man kunne på baggrund af den økonomiske udvikling og den markante regionalisering i Danmark formode, at 25 års produktion af byhistorier ville afsløre visse geografiske forskelle. Men det er ikke tilfældet. Værkerne er jævnt fordelt ud over landet.

Byhistoriernes form

Af de 31 byhistorier, vi skal se på, var 18 i ét bind, seks var i to bind, tre i tre bind, to i fire bind, én i seks bind og én i ti bind, i alt altså 63 bind.

Hele 20 af de 31 værker er »hele« byhistorier, omfattende perioden fra de ældste tider til nu (Bogense, Kalundborg, København (fire værker), Køge, Lemvig, Nibe, Nyborg, Nykøbing Falster, Odense, Ringkøbing, Rødby, Rønne, Skive, Sæby, Åbenrå, Ålborg og Århus). De øvrige er dele af byhistorier, enten begyndelser eller slutninger, eller dele af arbejder, der er undervejs.

Omfanget i sidetal varierer fra et par hundrede sider til godt 2.000 sider og godt 4.000 sider, om henholdsvis Skive, København og Odense, idet sidstnævnte er den største byhistorie, der nogensinde er kommet på dansk.

I en vis sammenhæng med omfanget ser man et meget vekslende antal forfattere for de enkelte byhistorier. Hele 16 af værkerne har dog blot en enkelt forfatter. Naturligt nok er det de større værker, der er skrevet af de største forfattergrupper, men dog ikke de største af værkerne. Københavns historie har vel seks forfattere, Odenses historie 17, men de mindre værker om Rønne og Nørresundby har hver hele 27 forfattere.

Da en redaktionskomité i Korsør i begyndelsen af 1970'erne forberedte en byhistorie – der ikke er medtaget hér –

til 550-årsjubilæet, fandt man, at bogen skulle være forholdsvis let tilgængelig og rumme mange kontante oplysninger og illustrationer og mente dermed at have udelukket, at manuskriptudarbejdelsen kunne overlades en enkelt person. Man fik opstillet en oversigt over de emner og begivenheder, der ifølge redaktionens opfattelse burde omtales, henvendte sig til en række personer – og fik dermed en forfatterkreds på henimod hundrede!

Byhistoriernes sprog og stil varierer naturligvis betydeligt, fra det detaljerede, strengt saglige til forsøg på en mere levende, engageret fremstilling. En mere eller mindre diskret brug af noter og levendegørelse med mange billeder kan være iøjnefaldende forsøg på at fange læserne. Bagvedliggende overvejelser over sprog og formuleringer fremgår ellers sjældent af bøgerne selv, som når det i forordet til Michael Hertz' Holbæk-historie hedder, at kulturudvalget efter forskellige drøftelser med forfatteren traf aftale med denne om, at han skulle udarbejde en populær, men videnskabeligt forsvarlig fremstilling af byens historie. Noget tilsvarende ser man i forordet til Preben Hahn-Thomsens Nyborg-historie, fra 1977, hvor det hedder, at borgmester og byråd som den ene af to betingelser for opgaven stillede, at bogen skulle være »byhistorien i hvermands hånd«. Den skulle kunne læses uden specielle forkundskaber, men vel være fuldt vederhæftig i historisk henseende.⁷

Af andre ydre formtræk hæfter man sig ved noteapparat, kilde- og litteraturlister, registre og illustrering.

De fleste af værkerne, nemlig to ud af tre, rummer noter og henvisninger, og det er da også beklageligt, når man i et større værk som det om København⁸ ikke finder en eneste henvisning, således at man selv kan gå videre. Af værkerne med noteapparater kan man ellers se, at sådanne ikke behøver at »skæmme« et værk eller få det til at se

støvet og lærd ud. Værker, der måske af nævnte hensyn ikke er blevet forsynet med små notetal, har fint løst problemet med slutnoter ved i disse at anføre sidetal og linjenummer (Odense) eller sidetal og angivelse af et eller et par henvisningsord fra teksten (Åbenrå og Haderslev). Et par byhistorier er dog ikke veget tilbage fra en ret iøjnefaldende brug af noter. Værkerne om Holbæk og Nykøbing Falster har således i den brede ydre margen ofte længere noter til teksten. Andre har mere generelt formulerede kildehenvisninger efter hvert kapitel (som Nørresundby).

Litteraturlister mangler helt ved 16 af byhistorierne, således at man er henvist til selv at uddrage disse oplysninger af noterne, og fortegnelser over kilder finder man blot ved syv værker. Enkelte af byhistorierne har ganske imponerende kilde- og litteraturlister (Frederikshavn, Frederikssund, Odense, Ålborg). Et par rummer længere, kommenterede litteraturlister (København 1988, Århus).

Registre burde være en selvfølge i en byhistorie, men er det ikke, hvorfor flere af værkerne bliver mindre anvendelige. Vel har 19 af de 31 byhistorier personregistre, men kun godt en halv snes har også stedregistre og sagregistre. Person- og stedregistre ses ofte kombineret. Som noget særligt har to byhistorier med en særlig søfartsbaggrund og vel også særlig søfartsinteresserede forfattere tillige et register over skibsnavne (Rønne, Kalundborg).

Det er stadig almindeligt, at bibliografier sidst efter hver titel med et »ill.« anfører, om et værk er illustreret, også selv om illustrationer efterhånden er så almindelige, at det er de færreste bøger, der ikke har det. Således også her. Byhistorier er taknemmelige at illustrere, med de mængder af billeder, der ligger i offentlige samlinger eller kan fremskaffes ganske enkelt ved nyoptagelser af offentlige og private ejendomme og museumsgenstande i byen.

Af de 31 byhistorier er der da heller ingen, der ikke rummer illustrationer. En række er endda ganske rigt illustreret, med billeder svarende til billedprocenter af det samlede sidetal på både 10 og 20 og i en række tilfælde også med farvebilleder ind imellem (Køge, Ålborg, København).

Selv om der af pædagogiske og oplevelsesmæssige grunde burde være en nær sammenhæng mellem tekst og billeder i en bog, er dette dog ikke altid tilfældet, når det gælder byhistorierne. Forholdet berøres i en redegørelse for den store Odense-historie af Jørgen Thomsen, der var billedredaktør på værket.⁹ Han henviser til, at nogle anmeldere klagede over, at der ikke var tilstrækkelig sammenhæng mellem teksten og visse billeder. Han forklarer selv delvis forholdet med, at billeder nu og da var benyttet til at råde bod på emnemæssige begrænsninger i manuskripterne, og at tekst og billedmateriale ofte måtte formodes at blive studeret hver for sig af læserne. Han finder det dog i øvrigt rigtigt, at billederne placeres, så de støtter og supplerer teksten.

Vi bør bestræbe os på at illustrere teksten og ikke blot bogen.

Byhistoriernes indhold

Vi skal senere forsøge at se lidt nærmere på, hvad byhistorie egentlig er. Men først skal vi beskæftige os med de behandlede værkers indhold. Det kan være utroligt varierende fra værk til værk, og man tør måske se en vis udvikling blot i de 25 år, der her er undersøgt. Set over længere tidsrum kan man naturligvis iagttage en betydelig udvikling. Forfatterne til de førnævnte ældste værker havde især fået øje på institutioner som bystyret og kirken og skolen samt bygningsværker og monumenter og medlemmer af overklassen; i forrige århundrede ser man så en voksende interesse for en bredere befolkning, er-

hvervslivet og økonomiske forhold; og i de seneste årtier synes man at kunne se en yderligere forskydning af interessen hen imod befolkningsforhold og erhvervslivet, økonomiske og sociale strukturer, trafikforhold og hverdagslivet.

I næppe så få tilfælde er byhistoriernes indhold bestemt af gamle traditioner og det materiale, forfatterne har haft til rådighed eller har fundet under arbejdet eller har haft tid til at bearbejde. Ofte er indholdet sikkert valgt mere eller mindre ubevidst. Men der forekommer også tilfælde, hvor forfattere eksplicit i et forord har gjort rede for deres opfattelse af, hvad bogen skulle rumme.

Her spiller naturligvis tid og ressourcer i øvrigt en væsentlig rolle. Emnerne, der kan medtages i en byhistorie, er tallose, og kildematerialet er i almindelighed enormt. Georg Nørregaard havde tydeligt det for øje, da han som pensioneret professor kastede sig ud i arbejdet med at skrive historien om hovedbyen på sin fødeø Falster, Nykøbing Falster. »Kilderne flyder for denne periodes vedkommende [dvs. 1830–1970] så rigeligt, at selv et helt menneskeliv ikke kan udtømme dem, endsige en pensionists korte åremål. Kun udvalgte oplysninger kan medtages«. ¹⁰

Med samme fornemmelse stod også den unge historiker bag Haderslev-historien fra 1975, Henrik Fangel, der i forordet skrev: »Begrænsningens svære kunst er vanskelig, og skal man beskrive en så omfattende organisme som en by med de uendeligt mange facetter af det liv, som har udfoldet sig her gennem et helt århundrede, der tillige er præget af stærke nationale modsætninger, føles denne kunst næsten umulig. Det kan tillige føles vanskeligt at få det undertiden genstridige kildemateriale til at føje sig under ens pen og få den sammenhæng frem, der anes bag kilderne«. ¹¹

Og noget lignende ser man fremhæ-

vet i forordet af de yngre historikere bag sidste bind af Åbenrå bys historie, Henrik Becker-Christensen og Jørgen Witte: »Selv om en historiker anvendte hele sit liv, ville han dog ikke kunne beskrive alle sider af en bys historie. Over for denne mangfoldighed af samfundsaktiviteter slår hverken historikerens tid, arbejdsindsats eller siderne i en trykt bog til«. ¹²

Man ser da også for flere af byhistorierne forsøg på begrænsninger i oplægget. Steen Eiler Rasmussens København, fra 1969, beskæftiger sig med byens ydre fremtræden og udviklingen i denne, byplan, kvarterer, bygninger. Sv. Aage Bay sigtede med sin Horsens-historie mod en skildring af byens styre og dens økonomiske og kulturelle forhold på baggrund af den almene historie; han konstaterede også hér, at nogen måske kunne finde, at noget var for småt til en omtale, men undskyldte sig med, at der var tale om en lille provinsby, hvor de små ting havde betydning og gav bidrag til oplysning om miljøet. ¹³

En programerklæring udtaler Georg Nørregård også i forordet til den førnævnte Nykøbing Falster-historie: »Magtpåliggende er det at fremdrage de fælles træk i livsførelsen frem for de individuelle. Statistiske og offentlige foranstaltninger får derved en fremtrædende plads i skildringen, og de personlige forhold må i vid udstrækning overlades til personalhistorien«. ¹⁴ Men det kan selvfølgelig være svært at overholde en sådan programerklæring. I bind 1 finder man kapitler som Margrete Simbiria, Christoffer 2., Oluf Holgersen Ulfstand, Sofie af Mecklenburg, Magdalena Sibylla, Gerhard Faye. Det kan naturligvis være, fordi der med dette bind er tale om tiden før 1830, men bind 2 rummer dog også et kapitel med titlen Rasmus Claussen.

Opdeler man byhistoriernes stof i en række hovedpunkter og gennemgår indholdsfortegnelserne, støttet af teksterne, får man følgende billede for 18 hér

udvalgte byhistorier, omfattende 25 bind: ¹⁵

Emne	Antal værker med emnet	Laveste/højeste procentandel
Topografi	18	2/32
Befolkning	12	1/11
Erhvervsliv	18	6/63
Sociale og økon. forhold	17	2/54
Administration	17	1/23
Embedsmænd	9	1/22
Politik	13	1/19
Sundhedsforhold	7	2/ 6
Trafik	7	3/11
Begivenheder	15	1/16
Kultur	15	1/21
Institutioner	14	2/13
Personhistorie	3	4/17
Andet	6	4/20

En sådan opgørelse må nødvendigvis rumme en del usikkerhed. Grænserne mellem de forskellige emneområder er ofte flydende, og et emnes placering kan også være bestemt af den synsvinkel, det er behandlet under. Alligevel giver opgørelsen et vist indtryk af det stof, der behandles i periodens byhistorier. Ser man på de specificerede tal, der ligger bag opgørelsen, er det endda også muligt at se en vis udvikling i perioden.

Det springer i øjnene, at topografi, erhvervsliv, økonomiske og sociale forhold og administration dominerer, med begivenheder, kultur og institutioner lidt længere nede. Byhistorier med vægt på topografi, embedsmænd og begivenheder står som repræsentanter for en ældre tradition og ses da også især i den første del af perioden (Roskilde, Ringkøbing, Lemvig, Nykøbing Falster). Allerede Bent Hansens Frederikshavn-historie fra 1968 og Henrik Fangels Haderslev-historie fra 1975 lagde stor

vægt på henholdsvis erhvervslivet og de sociale forhold, og disse områder skulle blive fremtrædende i 1980'erne, vel ikke mindst med de store værker om Odenses og Ålborgs historie, men også med andre (Ribe, Køge, Hadsund, Åbenrå). Undervejs ser man også nye områder få en bemærkelsesværdig plads, som sundhedsforhold og trafik.

Byhistoriernes struktur

En gennemgang af de seneste 25 års byhistorier viser allerede i indholdsfortegnelserne meget betydelige forskelle fra værk til værk. Som vi skal se, ligger der allerede i det forhåndenværende kilde-materials enorme omfang store problemer. Men når det gælder realiseringen af en byhistorie, findes der også store problemer i dispositionen, i fastlæggelsen af fremstillingens struktur. Det vinder mange af 25-årets byhistorier om.

Vigtig for en byhistories struktur er ikke blot stofvalget og disponeringen af stoffet, men også den nødvendige periodisering. Jørgen Thomsen berører emnet i sin redegørelse for Odense-historiens tilblivelse og bemærker, at periode-mæssige afgrænsninger altid vil vække diskussion, og at han ikke er helt uenig med dem, der har anført, at værkets samlede plan til en vis grad er blevet skæv.¹⁶ Her vil jeg dog mene, at man må være forstående. Der er mange, lige gode muligheder for periodeinddelinger. Sv. Cedergreen Bech har i sin Københavns-historie valgt de forskellige perioders fremherskende arkitekturform, renæssance, barok, klassicisme. I de øvrige ser vi som gentagne årstal 1536 (reformationen), 1660, 1789, 1814, 1870, 1914, 1945, alle kendte årstal. Så er det mere originalt, når Sv. Aage Bay periodiserer sin Horsens-historie 1536–1611, 1611–1660, 1660–1697, 1697–1727, 1727–1750, 1750–1768, 1769–1790 osv. Vil man ud over dette, var der også den mulighed at benytte en form fra det se-

neste årti, århundrederne,¹⁷ der er mekaniske og derfor næppe kan diskuteres. De viser os blot tidens gang og af-dækker den.

Endnu en mulighed er der dog. Jeg har undret mig over, at man med én undtagelse blot ser én hovedstruktur i 25-årets byhistorier: Den kronologiske. Jeg havde forestillet mig, at der også ville være nogle eksempler på den emnedelte, efter det såkaldte elevator-princip, hvor man kører et emne ned gennem tiden, starter et nyt og kører det ned osv. Vi hører da også i Jørgen Thomsens redegørelse for Odense-historien, at man ved udarbejdelsen af planen for værket i 1976 straks lagde sig fast på en kronologisk fremstilling, frem for den anden tænkelige mulighed, en samling temabøger.¹⁸

Men – der er altså også en tredje mulighed, som vi ser realiseret i et enkelt tilfælde, Harry Christensens *Ni tværsnit af Nibes historie*, fra 1977. Fremgangsmåden er nærliggende: På en enkel måde viser man situationen på forskellige tidspunkter og kan så trække udviklingslinjer imellem. Ved den glidende skildring bliver billedet ofte flimrende og uklart. Man kan ikke sidde og se på en blomst og se den vokse. Til fjernsynet tager man billeder af blomsten med visse mellemrum og viser så resultatet i en samlet serie. Teknikken er en lignende med tværsnittene.

Og nu det emnemæssige, temaerne. »Man kan ikke få alt med i en byhistorie, men må vælge mellem mange spændende ting og begivenheder for at holde de givne rammer«, skriver Henrik Becker-Christensen og Jørgen Witte ganske realistisk i deres forord til sidste bind af Åbenrå bys historie.¹⁹ Ind imellem får man dog det indtryk, at adskillige forfattere af byhistorier i hvert fald har *bestrebt* sig på at få alt med.

I flere tilfælde har forfatterne dog gjort sig nøje overvejelser over dispositionen. Sv. Cedergreen Bech skriver således i forordet til sin Københavns hi-

storie gennem 800 år: »Derfor er bogen så langt kilderne har tilladt det, fra begyndelsen disponeret i en række udviklingskapitler afbrudt af øjebliksbilleder, hvor menesker og huse, livsopfattelse og arkitektur får lov at fæstne sig hos læseren. Bogens hovedafsnit er samlet under overskrifter, der antyder periodens fremherskende arkitekturform, mens de enkelte kapitler samler sig om begivenheder og tilstande«. ²⁰

Andre af byhistoriernes forfattere har blot boltret sig i stoffet og i flere tilfælde som resultat frembragt bøger, der mere ligner et bind af en amtshistorisk årbog eller en række velmenende kollegers og venners bidrag til et festskrift til en kær kollega. Mens udgiverne af *Kolding i det tyvende århundrede indtil kommunesammenlægningen i 1970* nøgternt på hvert binds titelblad skriver »Nærværende bind indeholder fire afhandlinger ...« osv., kommer andre byhistorier med indholdsfortegnelser og dispositioner, der tydeligt viser problemerne med at få fremstillingen til at hænge sammen og stå som en fornuftig helhed. Baggrunden for problemerne er skiftende synsvinkler og en manglende helhedsopfattelse, måske ind imellem noget så enkelt som excerpter og arkivalietekster, der blot skal med, et eller andet sted i fremstillingen.

En medvirkende baggrund til det uensartede præg ved mange byhistorier er sandsynligvis også, at der er tale om flere forfattere. Der er i humanistisk forskning herhjemme ingen tradition for at tvinge forfattere til at skrive på bestemte måder. Derfor må forfatterne til bind 2 i Ålborg-historien, Lars Tvede-Jensen og Gert Poulsen, i forordet til deres bog konstatere, at »På grund af at de to perioder [dvs. 1534–1619 og 1619–1680] er blevet skrevet af to forfattere, fremtræder behandlingen af de to tidsafsnit forskelligt«. ²¹

Et lignende udtryk finder man i forordet til Nørresundby-historien, 440 sider skrevet af 27 forfattere: »Det kan

måske indvendes, at en bog, der er skrevet af flere forfattere, ikke bliver så ensartet i fremstillingen som ønskeligt«, men redaktionsudvalgets formand finder dog en formildende omstændighed: »På den anden side kan det måske virke forfriskende at møde forskelligartede fremstillingsmåder«. ²²

I den førnævnte redegørelse for Odense-historien illustrerer Jørgen Thomsen også problemet. Han gengiver en emneliste, der var redaktionens vigtigste retningslinje for de enkelte forfattere, »Ydre rammer, befolkningsforhold, erhvervsudvikling, arbejdsmarkedet...« osv. ²³ Redaktionen forsøgte til en vis grad at få forfatterne til at følge denne linje. Men Jørgen Thomsen må også indrømme, at både manglende kildemateriale og for vores egen tids vedkommende også overvældende kildemateriale samt mangel på tidligere undersøgelser førte til afvigelser fra emnelisten. Han føjer hertil hensynet til overholdelsen af en tidsplan. Og vi kan føje til: Forfatternes forskellige samfundsopfattelser, synsvinkler, forskningstraditioner. Det illustreres netop i det ydre klart af delingen af behandlingen af perioden 1700–1789 i to bind, bestemt af ekspertise og forskningsinteresser, hvor en økonomisk historiker og en kirkehistoriker supplerer hinanden. I dette tilfælde blev billedet med det fælles arbejde helt. I andre tilfælde kan der forekomme mangler i behandlingen af en periodes emner. Ikke alle linjer kan trækkes ubrudt ned gennem tiden fra bind til bind.

Med den tradition, vi er opdraget i, må vi også hér konstatere, at følger helheden ikke en linje, vi er enige i, må man foretrække, at enhver kan skrive, som man finder rigtigst.

Problemet med dispositionen og synsvinklerne og med at få det hele med kan man ud fra 25-årets byhistorier vise adskillige klare eksempler på. Som Carl Lindberg Nielsens Ringkøbing-historie fra 1969. Tiden op til 1660 behandles

under ét, tiden derefter, bortset fra »de sidste hundrede Aar«, i en række afsnit, hvor der først redegøres for Bystyret og Borgerlige Næringsveje og dernæst bringes et afsnit om »Store Navne fra Ringkjøbings Historie«, før vi får afsnit om Sociale Forhold, Forskellige Træk af Byens Historie, Krige og Krigskarle, Raadhus, Kirken og Skolevæsen. Der er ikke gjort meget ud af helheder: Lavene behandles i et »Tillæg« efter Haandværk og Industri, og afsnittene under de »Forskellige Træk« er tydeligvis stof, der har skullet med, men står uformidlet: Stormfloder, Hekseprocesser, Gader og Gadeliv, Kongebesøg og En Eventyrer. Efter afsnittet om de sidste 100 år følger et »Tillæg« med Oversigt over Familien Husted, så et afsnit om Historie-skrivningen om Ringkjøbing og til sidst Embedslisten. Meget stof er ikke brugt i en sammenhængende fremstilling, men blot gengivet uformidlet.

Lignende eksempler skal anføres kort:

I J. Søndergaard Jacobsens Lemvig-historie fra 1969 er ligeledes disponeret med et samlet afsnit op til ca. 1600, hvorefter følger afsnit om Kirken, Præstegaard og Præster, Klokkere, Kordegne og Organister, Aandsliv og Kultur, Byens Styre, Næringsveje, Ildebrande og Brandvæsen, Sundhedsforhold, Kommunale Værker og Forbindelse med Omverdenen. Kan man end stille spørgsmålstegn ved denne disposition, så er de følgende afsnit rent materialeoverskud, som det ellers ikke har været muligt at placere: Byen under Krig og Besættelse, Nogle Retssager fra o. 1700, Kongebesøg, Gamle Lemvigslægter og Kendte Mænd fra By og Egn. Afsnitstitlerne under retssags-kapitlet understreger dette: Det forsvundne Sølvbæger, Et Oprin i Kirken, Det stjaalne Lærred og Benyttelsen af Kirkestolene – med titler som almanakhistorier.

Til sit bind i Odense-historien, om pe-

rioden 1660–1700, bind 3, har Aage Fasmer Blomberg udnyttet et overordentlig omfattende kildemateriale, således som det også fremgår af hans fortegnelse over utrykte kilder. Det omfattende stof synes at have voldt visse problemer. Indholdsfortegnelsen i bindet fylder fire tætskrevne sider, og strukturen er en sådan, at det vil være meget tidkrævende at placere stoffet på emner. Under sidste kapitel, By og borger, ser man følgende afsnitoverskrifter: Udlændinges syn på Odense. Rejselivets besværligheder. Strenge vintre og fugtige somre. Samlingsstedet for byens borgere. Odense ved sommertid. Huse, gårde og deres indretning. Portrætter og portrætmalere. Bøger og bogsamlinger. Boghandel og bogauktion. Musik og musikere. Familiesammenkomster og andre fornøjelser. Forurening – hygiejne – vandforsyning. Læger og badskærere. Brandvæsen og ildebrande. Det virker, som om der er tale om stof, det ikke har været muligt at placere andetsteds. Man kan ikke se sammenhængen, man savner en synsvinkel.

I virkeligheden ser man i sådanne byhistorier eksempler på, at byhistorien mere eller mindre går i stykker, falder fra hinanden. I de to første er der indlagt små, selvstændige kirkehistorier og skolehistorier, og tilsvarende kan der i byhistorier forekomme selvstændige institutionshistorier, bygningshistorier, administrationshistorier, embedsstater osv. Man bør være opmærksom på, at materiale og data fra disse »historier« i stedet integreres i byhistorien – når man nu skriver byhistorie.

Andre dispositioner er tilsyneladende ikke så rodede, men viser sig ved nærmere analyse at kunne betragtes som sådanne. Jeg peger her på et bind i den store Københavns-historie. Denne byhistorie er skrevet meget underholdende, uden noter og kildehenvisninger og ud fra et princip, hvor man samler mange emner ind under mere maleriske til-

standsbeskrivelser eller begivenhedsforløb. Det kan vises med det første afsnit i bind 3, der er skrevet af Sv. Ceder-green Bech og omhandler perioden 1728–1830. Kapiteloverskriften er Byen genopbygges, og gangen kan let følges i afsnitoverskrifter og margentekster. Med udgangspunkt i en folketælling optaget efter den store brand i 1728 springes rundt mellem kvarterer og personer, omkring blandt folk, de hjælpeløse, derefter behandles planlægningen af genopbygningen, hvilket giver anledning til omtale af bygningskommissionen, en biografi af C. D. Reventlow og skildring af byggeriet, hvor bindingsværk tillades. Som en udløber behandles uro på arbejdspladsen, lokum, pak-huse, kongens byggeri, så »... commerci-ens tilstand og opkomst«, Købmænd og kræmmere, Byens styre, Byens folk, hvorunder skildres aviser og ugeblade og underholdning. Lidt senere følger så ind og ud ad portene, hvorfra der associeres til arbejdskørsel, persontransport, skildringer af vejene ud af byen, »en rejse til Skælskør« og »Den unge Luxdorph«. Skal læserne have et overblik og få en opfattelse af udvikling og sammenhænge, må de selv skaffe sig det.

Man ser dog også noget andet i 25-årets byhistorier, sammenhængende dispositioner med få, afgrænsede synsvinkler. Som et eksempel på en sådan enkel, klar disposition, kan peges på Hans Chr. Johansens bind 4 i Odensehistorien. Han skildrer først scenen, området, den lille storby, dernæst befolkningen og derefter dens erhvervsliv, erhverv efter erhverv. Resultatet af erhvervsudøvelsen behandles under Indkomst og formueforhold, og i de afsluttende kapitler gennemgås Bystyret, Socialforvaltningen, Sundhedsforhold og sundhedsvæsen, Lov og orden og Anden offentlig virksomhed.²⁴ Det forenkler naturligvis dispositionen, at kirke, skole og kulturforhold er behandlet i et parallelt bind, men disse forhold ville

også kunne sættes ind under et afsnit om de sociale forhold.

Vi skal lidt senere vende tilbage til problemstillingen.

Byhistoriernes kildegrundlag

Ved en nærmere undersøgelse af 25-årets byhistorier fremgår det, at blot godt en halv snes har benyttet utrykt kildemateriale, mens enkelte andre har udnyttet trykte kilder. Der er tale om et tydeligt skel mellem to typer byhistorie, selv om manglende brug af utrykte kilder ikke udelukker, at der kan fremstå en helhed med nye synspunkter, blot bygget på trykte fremstillinger og kilder. Det manglende grundlag i skriftlige kilder kan dog betyde, at man får en anden type byhistorie. Else-Marie Boyhus er inde på forholdet i forordet til *Maribo – historisk set*, fra 1976. Hun finder, at titlen antyder, at der ikke er tale om en Maribos historie, men om »en beskrivelse af steder og fænomener, der i dag fortæller noget om områdets kulturhistorie. Inspirationen er således hele tiden hentet i noget konkret og nutidigt. Med denne topografiske synsvinkel må bogen nødvendigvis adskille sig fra bøger, der tager udgangspunkt i dokumenter og andre skriftlige kilder.«²⁵ Hun har dog selvfølgelig også i stor udstrækning brugt skriftligt materiale, men valget af de undersøgte og medtagne emner er inspireret af de synlige rammer om dagens hverdag. Skellet bør derfor ikke overdrives, man bør forsøge at samarbejde synsvinklerne.

Selv om kun de færreste af byhistorierne som tidligere nævnt rummer kildefortegnelser, er det dog alligevel for flertallets vedkommende muligt ud fra noterne at danne sig et indtryk af det benyttede kildemateriale. Det er blot mere besværligt.

En opgørelse på grundlag af den godt halve snes byhistorier, der har benyttet

utrykte arkivalier, viser det glædelige, at rådstuearkiver og byarkiver har været flittigt benyttet – også selv om man, som i Ålborg-historien, kan have en rigshistorisk tilgangsvinkel, der placerer Rigsarkivet forrest i kildefortegnelsen og de lokale arkivalier på en mere ydmyg plads, endog efter Det Kongelige Bibliotek og Landsarkivet for Sjælland. Mest benyttet i byarkiverne er rådstueprotokoller, byrådets forhandlingsprotokoller, indgåede sager, grundtakster, kæmnerregnskaber, ligningslister og skatte-, havne- og fattigregnskaber. Også andre lokalarkiver har været benyttet, herunder byfogedarkivernes tingbøger, skøde- og pantebøger og skifteprotokoller og spredt materiale i landstingsarkiver, brandtaksationer og amtsarkiver, toldarkiver, bispe-, provste-, præste- og kirkeinspektionsarkiver og privatarkiver, herunder lavs- og andre organisations- og foreningsarkiver. Af Rigsarkivets materiale er især udnyttet Danske Kancellis korrespondance i Registre og Tegnelser samt forskellige regnskaber, fra lenene, Øresundstolden, toldvæsenet og militæret. En rolle spiller også materiale fra lokalhistoriske arkiver, herunder forenings- og organisationsarkiver, erhvervsarkiver og arbejdererindringer.

Meget af det benyttede materiale er regnskaber, i et vist omfang i rækker, hvilket for en del må ses som et nyt træk for perioden, med den voksende interesse for økonomisk og social historie. Forfatterne til bind 2 af Ålborg-historien peger i deres forord netop på de regnskabsrækker, der i mange rådstuearkiver begynder i 1600-årene. Det må ses som et vigtigt træk, også med henblik på videre arbejde, at man for alvor har fået øje for dette materiale, så meget mere, som det i den nedarvede ordning af rådstuearkiverne kan være svært at få øje på det i dets fulde omfang.

Byhistorien som form

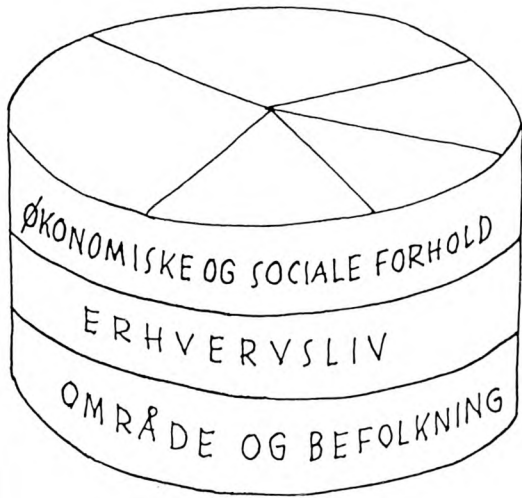
Har man beskæftiget sig med de sidste 25 års byhistorier, deres indhold og struktur, kan man godt blive ganske filosofisk og spørge: »Hvad er egentlig byhistorie, hvad er byhistoriens emne?« Man får i den forvirrende mangfoldighed lyst til at koge emnet ned til nogle ganske enkle begreber, således at det hele bliver overskueligt, og således at det bliver muligt at få en forståelse af mere overskuelige dispositioner for byhistorier. Her kan man vel konstatere, at der må være tale om 1) genstande, herunder personer og ting, som bygninger og anlæg, bohaver og redskaber; og 2) begivenheder og bevægelse = udvikling, i person- og familielivet, i erhvervslivet, i det sociale liv, ved indre udvikling og ved ydre påvirkninger, som regeringers politik, krigsbegivenheder, ildebrande osv.

Disse elementer kan samles i en treleddet struktur, der behandler

- 1) det fysiske rum og befolkningen,
- 2) erhvervslivet og fritiden, som er befolkningens aktiviteter i det fysiske rum, og
- 3) de økonomiske og sociale forhold, som fremstår af aktiviteterne i erhvervslivet og fritiden, dels i form af strukturer, dels i form af bevægelse.

Grafisk kan denne struktur udtrykkes som figuren viser.

Nærmere overvejelser over indholdet i byhistorien viser, at det meste stof kan samles under denne struktur. Dette ses allerede i flere af 25-årets byhistorier og forudsætter, at man ser på stof og problemstillinger på nye måder. En havn står således ikke som en selvstændig institution et sted i en byhistorisk fremstilling, men skildres som en del af byens topografi, som hjemstedet for byens handelsflåde og for dens søværts import- og eksporthandel og som en del af byens økonomi, med havne- og bropen-



geindtæger og anlægs- og vedligeholdelsesudgifter.

En skole behandles under byens topografi og under uddannelsessystemet og dens lærere placeres blandt embedsmændene som en del af byens erhvervsstruktur. En retssag skildres ikke som en retssag andre steder end eventuelt under en beskrivelse af bytinget og retssystemet, ellers udnyttes dens stof til belysning af økonomiske og sociale forhold. En ildebrand skildres ikke som sådan under en samling brande eller andre ulykker, men som baggrund for ændringer i byplanen, i beskrivelse af problemerne som følge af manglende brandforsikring eller som et element, der sammen med stormfloder, storme, krigsbegivenheder, prisbevægelser osv. påvirkede den økonomiske udvikling.

Organiseringen og finansieringen af byhistorierne

Byhistorier kan være omfangsrige værker, som kræver betydelige ressourcer, både i arbejdskraft og økonomiske midler. Det er smukt formuleret af Poul Carit Andersen i forordet til dennes bog om Skagen fra 1980; han peger på den omfangsrige litteratur og det store kildemateriale, der må udnyttes for at be-

lyse Skagen i alminnelighed, og konstaterer, at »En bog, hvor alt dette var samlet, er en ønskedrøm, som forhåbentlig en dag vil blive udgivet, men det er et stort og kostbart projekt, for der er et sjældent stort materiale at øse af.«²⁶

De sidste 25 års byhistorier fortæller selv kun i ringe omfang, hvordan de er blevet til.

Når det gælder arbejdskraften, ser man umiddelbart, hvordan flere værker er enkeltmandsværker eller resultater af en forfattergruppes virksomhed, mens andre har haft én eller flere personer som initiativgruppe eller redaktion.

Når det gælder de økonomiske midler, bemærkes blot ud fra udtalelser i forord, at Bogenses firebinds historie for en del er bekostet af Rotary, Odenses monumentale tibinds historie af kommunen, idet de fleste af forfatterne uden særligt vederlag har kunnet udnytte deres forskningstid ved andre institutioner. Om Korsørs byhistorie fra 1975 oplyser borgmesteren i forordet, at økonomiudvalgets overvejelser over oplagsstørrelse og økonomi for en byhistorie til 550-årsjubiléet resulterede i en enig vedtagelse om et relativt stort oplag og en rimelig salgspris, således at alle interesserede havde mulighed for at få bogen som ejendom.

Jubilæer synes i øvrigt at have været en vigtig igangsættende faktor. Ikke færre end elleve af byhistorierne er blevet til i forbindelse med byjubilæer, nemlig dem fra København (800 år 1967), Nyborg (800 år 1971), Korsør (550 år 1975), Skive (650 år 1976), Rønne (650 år 1977), Nibe (250 år 1977), Holbæk (700 år 1986), Køge (700 år 1988), Odense (1.000 år 1988), Bogense (700 år 1988) og Ålborg (650 år 1992).²⁷ Sidstnævnte rummer et bind, der igen var resultat af et firmajubilæum, A/S C. W. Obels 200-årsjubiléum i 1987, og et tilsvarende juilæum var baggrund for endnu en byhistorie, Hadsund-historien, bekostet af Hadsund Sparekasse i anledning et dens 100-årsjubiléum i

1985. Som igangsætter har også kommunalreformen kunnet virke. Da Nørresundby i 1970 blev sammenlagt med Ålborg, fandt man tiden inde til at få videreført byhistorien op til 1970 fra det gamle slutår 1850.

Det viser, at jubilæer kan være ikke blot festlige, men også nyttige.

Når det gælder oplysninger om organiseringen og finansieringen i øvrigt, står man helt på bar bund. Her kunne jeg foreslå som en vigtig opgave for Sammenslutningen af Lokalhistoriske Arkiver med henblik på lettelse af fremtidige arbejder at få foretaget en undersøgelse, mens en sådan endnu kan foretages, før alt er glemt. Det kunne være nyttigt at få klarlagt omstændigheder omkring tilvejebringelse af økonomiske midler, ved kommune, fonde og salg, og omkring organisering af salget, reklame, personlige henvendelser, subskription. Oplysninger om oplagsstørrelse, salgspriser og salg og fornemmelse af byhistoriernes modtagelse i befolkningen kunne belyse mulighederne for at sætte ind ved fremtidige opgaver. At lave gode byhistorier er som nævnt en ressourcekrævende og kostbar opgave, og endnu meget ligger og venter. Der bør gøres en indsats for at få flere byer behandlet i gode byhistorier som de bedste, der er kommet i de seneste 25 år.

Noter

1. Ole Degn: Hvordan skriver vi lokalhistorie?, *Heimen. Lokalhistorisk Tidsskrift* 1992, s. 83–85.
2. Harald Winge: Hvordan skal vi skrive lokalhistorie?, *Heimen. Lokalhistorisk Tidsskrift* 1992, s. 92.
3. Jf. litteraturlisten.
4. Se de i note 6 nævnte bibliografier.
5. Se litteraturlisten.
6. *Dansk Bogfortegnelse*, 1967–91. Henrik M. Jansen under medvirken af Knud Hannestad og Thomas Riis: *A Select Bibliography of Danish Works on the History of Towns Published 1960–1976*, 1977. Hen-

rik M. Jansen, Thomas Riis and Poul Strømstad: *A Select Bibliography of Danish Works on the History of Towns Published 1979–1982*, 1983. Søren Federspiel and Thomas Riis: *A Select Bibliography of Danish Works on the History of Towns Published 1983–87*, 1989. Nordisk bibliografi for folkelivsforskere, 1975–1987, *NEFA Dokumentation* 1976–1991.

7. *Nyborg* 1, 1971, s. 7.
8. *København* 1980–83.
9. Jørgen Thomsen: Arbejdet med Odense bys historie, *Fynske Arbejder* 1992, s. 19–33.
10. *Nykøbing Falster* 2, 1982, s. 7.
11. *Haderslev* 1975, s. 6.
12. *Åbenrå* 4, 1985, s. 9.
13. *Horsens* 1982, s. 7.
14. *Nykøbing Falster* 2, 1982, s. 7.
15. De 18 byhistorier er *Roskilde* 2, 1970; *Åbenrå* 1, 1961; *Frederikshavn* 1968; *Lemvig* 1969; *Ringkøbing* 1969; *Haderslev* 1975; *Nibe* 1977; *Nykøbing Falster* 1, 1978, 2, 1982; *Ribe* 1981; *Horsens* 1982; *Odense* 2, 1984, 4, 1983, 5, 1981; *Bogense* 2, 1984, 3, 1986; *Køge* 1, 1985, 2, 1988; *Kalundborg* 1, 1985, 2, 1987; *Hadsund* 1985; *Holbæk* 1986; *Åbenrå* 4, 1985; *Ålborg* 2, 1988, 3, 1990;
16. Jørgen Thomsen (se note 9), s. 27.
17. Olaf Olsen, red.: *Gyldendal og Politikens Danmarkshistorie* bd. 1–16, 1988–1991.
18. Jørgen Thomsen (se note 9), s. 25.
19. *Åbenrå* 4, 1985, s. 9.
20. *København* 1967, s. 9–10.
21. *Ålborg* 2, 1988, s. 9.
22. *Nørresundby* 1983, s. 8.
23. Jørgen Thomsen (se note 9), s. 26–27.
24. En noget lignende disposition ses i *Ribe* 1, 1981.
25. *Maribo* 1976, s. 7.
26. *Skagen* 1980, s. 6.
27. Også to af de her ikke medtagne kom i forbindelse med jubilæer: *Christiansfeld* (200 år 1973, udg. 1972) og *Rudkøbing* (700 år 1987).

Litteratur

Anfører i alfabetisk orden efter byernes navne større byhistoriske værker fra perioden 1967–1992. Værker afsluttet i perioden medtages i deres helhed, og der medtages værker, som behandler bysamfund (købstæder, flækker) og omfatter mindst et århundrede. Reproudgaver er ikke medtaget.

Hans Hansen og Hans Henrik Jacobsen: *Bogens historie* 1–4, 1984–1988: *Købstadens*

- opståen og udvikling frem til slutningen af 1700-tallet, 1, 1982, 210 s.; *Byens udvikling 1787-1938*, 2-3, 1984 og 1986, 221 s. + 221 s.; 1938-1988, 4, 1988, 272 s.
- Bent Hansen: *Frederikshavn i stilstand og fremgang 1818-1968*, 1968, 355 s.
- Knud B. Christoffersen: *Købstaden Frederikssunds historie 1801-1970*, 1, 1801-1900, 1986, 422 s.
- Henrik Fangel: *Haderslev bys historie 1800-1945*, 1, 1975, 574 s.
- Vibeke Foltmann: *Hadsund fra ladested til industriby*, 1985, 221 s.
- Michael Hertz: *Holbæk i hundred år c. 1880-1980: Fra kornhandelsby til storkommune*, 1986, 365 s.
- Sv. Aage Bay: *Horsens historie indtil 1837*, 1982, 311 s.
- Kalundborgs historie*, red. Tore Nyberg og Thomas Riis, 1-4, 1983-1992. Jørgen Andersen m.fl.: *Tiden indtil 1830*, 1, 1985, 335 s.; Anders Bjørnvad m.fl.: *Tiden 1830-1980*, 2, 1987, 397 s.; Jørgen Ganshorn m.fl.: *Byens huse*, 3, 1983, 490 s.; Trolle Bagger m.fl.: *Specialartikler, bilag, noter og registre*, 4, 1992, 517 s.
- Kolding i det tyvende århundrede indtil kommunesammenlægningerne i 1970*, udg. Knud Moseholm, Aksel Nellemann og Knud Erik Reddersen, 1-3, 1978-1982. 311 + 326 + 368 s.
- Svend Cedergreen Bech: *Københavns historie gennem 800 år*, 1967, 640 s.
- Steen Eiler Rasmussen: *København. Et bysamfunds særpræg og udvikling gennem tiderne*, 1969, 322 s.
- Københavns historie*, red. Sv. Cedergreen Bech, Erik Kjersgaard og Jan Danielsen, 1-6, 1980-1983. Erik Kjersgaard: *Indtil år 1600*, 1, 1980, 330 s.; Helge Gamrath: *Residens og hovedstad 1600-1728*, 2, 1980, 328 s.; Sv. Cedergreen Bech: *Storhandelens by 1728-1830*, 1981, 3, 366 s.; Sigurd Jensen og Claus M. Smidt: *Rammerne sprænges 1830-1900*, 4, 1982, 312 s.; Sigurd Jensen: *Under fælles ansvar 1900-45*, 5, 1981, 396 s.; Torben Ejlersen: *Kraftcenter og fristad*, 6, 1983, 324 s.
- Helge Paludan, John T. Lauridsen og Jens Engberg: *Københavnernes historie*, 1988.
- Køge bys historie 1288-1988*, red. Helge Nielsen, 1-2, 1985-1988. Helge Nielsen m.fl.: *1288-1850*, 1, 1985, 416 s.; Poul Strømstad m.fl.: *1850-1988*, 2, 1988, 432 s.
- J. Søndergaard Jacobsen: *Lemvig købstads historie*, 1969, 548 s.
- A. Hansen og Jørn Klint: *Byen, landet og havet. Næxø og omegns historie, 1. Tiden indtil ca. 1800*, 1971, 199 s.
- Harry Christensen: *Ni tværsnit af Nibes historie*, 1977, 288 s.
- Preben Hahn-Thomsen: *Nyborg i 800 år, 1171-1971*, 1-2, 1971, 204 + 212 s.
- Georg Nørregård: *Nykøbing på Falster gennem tiderne*, 1-2, 1978-1982, 450 + 569 s.
- Johs. E. Tang Kristensen m.fl.: *Norresundbys historie 1850-1970*, 1983, 440 s.
- Odense bys historie* 1-10, red. Tage Kaarsted m. fl., 1980-1988. Henrik Thrane, Tore Nyberg, Finn Grandt-Nielsen og Mikael Venge: *Fra boplads til bispeby. Odense til 1559*, 1, 1982, 480 s.; E. Ladewig Petersen: *De fede år. Odense 1559-1660*, 2, 1984, 492 s.; Aage Fasmer Blomberg: *De magre år. Odense 1660-1700*, 3, 1980, 458 s.; Hans Chr. Johansen: *Næring og bystyre. Odense 1700-1789*, 4, 1983, 316 s.; Anne Riising: *Gudsfrygt og oplysning. Odense 1700-1789*, 5, 1981, 341 s.; Poul Thestrup, Dorrit Andersen og Niels Oxenvad: *Mod bedre tider. Odense 1789-1868*, 6, 1986, 464 s.; Per Boje og Henning Nielsen: *Moderne tider. Odense 1868-1914*, 7, 1985, 499 s.; Anders Monrad Møller og Jørgen Thomsen: *Vækst og vagtskifte. Odense 1914-1940*, 8, 478 s.; Jørgen Hæstrup: *Krig og besættelse. Odense 1940-1945*, 9, 1979, 484 s.; Sten Nørskov Laursen, Hans Chr. Johansen, Søren Eigaard, Harry Haue, Christen Sørensen, Jørgen Hæstrup, G. Trier og Eli Caspersen: *Storby og servicecenter. Odense 1945-1988*, 10, 1988, 462 s.
- Ole Degn: *Rig og fattig i Ribe. Økonomiske og sociale forhold i Ribe-samfundet 1560-1660*, 1-2, 1981, 458 + 402 s.
- Carl Lindberg Nielsen: *Ringkjøbing købstads historie*, 1969, 367 s.
- Arthur Fang: *Roskilde. Fra byen og dens historie*, 1-2, 1945-1970, 351 + 252 s.
- Marius Hansen: *Rødby: Kongernes færgeby gennem 750 år*, 1981, 303 s.
- Rønne købstad i 650 år*, red. Robert Egevang og Johannes Thomsen, 1977, 310 s.
- Skive - 650 år*, udg. Karen Strøm Hansen, 1976, 191 s.
- Paul G. Ørberg og Ejnar Jakobsen: *En by ved havet. Sæby købstads historie*, 1-2, 1970, 224 + 158 s.
- Johan Hvidtfeldt og Peter Kr. Iversen: *Åbenrå bys historie*, 1-3, 1961-1974, 260 + 248 + 297 s.
- Henrik Becker-Christensen og Jørgen Witte: *Åbenrå bys historie 1945-1970. Fra købstad til storkommune*, 1985, 398 s.
- Aalborgs historie*, udg. af Aalborg Kommune, 1-5, 1987-1992. Erik Johansen, Bodil Møller Knudsen og Jan Kock: *Fra Aalborgs fødsel til Grevens Fejde 1534*, 1, 1992, 503 s.; Lars Tvede-Jensen og Gert Poulsen: *Aalborg under krise og højkonjunktur fra 1534 til 1680*, 2, 1988, 387 s.; Gert Poulsen og Per Bo Christensen: *Aalborg fra politisk skandale mod økonomisk katastrofe fra 1680 til 1814*,

3, 1990, 398 s.; Henning Bender: *Aalborgs industrielle udvikling fra 1735 til 1940*, 4, 1987, 519 s.; Per Bo Christensen og Jens Topholm: *Aalborg under stilstand og fremgang fra 1814 til 1970*, 5, 1990, 596 s.
Helge Paludan, John T. Lauridsen, Jens Engberg, Jens Christensen og Jørgen Stigel: *Århus bys historie. Fra vikingetid til nutid*, 1985, 2. rev. udg. 1992, 360 s.

Ikke medtaget er

Emmy Larsen: *Fra det gamle Bogense*, 1967, 143 s.
Hans Gorrsen: *Christiansfeld 1773–1973*, 1972, 96 s.
Birger Mikkelsen: *Helsingør. Sundtoldstad og borgerby*, 1976, 280 s.
C. E. Bundesen: *Herning fra landsby til stationsby*, 1986, 96 s.
Svend Nielsen: *Det gamle Hillerød*, 1–2, 1981–1982, 174 s.
Gennem Korsør. *En historisk og aktuel beskrivelse af Korsør og Korsøregnen*. Udg. i anledning af Korsørs 550 års købstadsjubilæum, 1975, 193 s.
Else-Marie Boyhus: *Maribo – historisk set*, 1976, 125 s.

Helle Ravn m.fl.: *Blade af byens historie. Rudkøbing 700 år*, 1987, 204 s.
Chr. Thagaard: *Blade af Skagens historie*, 1967, 237 s.
Poul Carit Andersen: *Skagen i fortid og nutid*, 1980, 162 s.
Chr. Madsen: *Skælskør før og nu*, 1983, 96 s.
Otto Holmgaard og Erik B. Nissen: *Slagelsebo-gen*, 1968, 147 s.
Jørgen Blix: *Soro. Farverig historie gennem 800 år*, 1967, 56 s.
C. Bruunsgaard: *Thisted gennem tiderne*, 1970, 123 s.

Følgende byhistorier udkommet i 1992 er ikke medtaget (redaktionen)

Henrik Fangel, Lennart S. Madsen og Jacob Røjskjær: *Haderslev i 700 år*. Udgivet i anledning af Haderslev bys 700 års købstadsjubilæum 1992, 1992, 120 s.
Bodil Møller Knudsen og Ole Schiørring: *Fra grubehus til grillbar. Horsens i 1000 år*, 1992, 278 s.
Roskilde bys historie – tiden indtil 1536, red. Frank A. Birkebæk m.fl., Historisk Samfund for Roskilde Amt, 1992, 429 s.
Thomas Bloch Ravn: *Struer. En Limfjordsby i historisk profil*, 1992, 67 s.